

ИЗВЕСТИЯ
КАЗАНСКОГО
ЛЕСОТЕХНИЧЕСКОГО
ИНСТИТУТА

QAZAN URMANCЫLЫQ
TIXNIKASЫ INSTITUTЫNЫ
IZVISTİƏSE

NACHRICHTEN
DES FORSTTECHNISCHEN
INSTITUTES IN KASAN

№ 2-3

ГОД ИЗДАНИЯ ПЕРВЫЙ 1931
КАЗАНЬ

Из современной иностранной лесной литературы.

Стран.

А. Н. Яшинов, проф.

1. К вопросу об отмирании пихты (Graser). — 2. Наблюдения над дубом в Рейнской долине близ Эммедингена (Seeger). — 3. Опыт применения типов Каяндера в Латвии (Hoheisel). — 4. К вопросу о типах леса (Krüdenner). — 5. Расстояние между деревьями и прирост (Busse und Weissker). — 6. К познанию круговорота азота в почвах, подвергавшихся сбору лесной подстилки (A. Nemes). — 7. Машина для посадки деревьев „Чемпион“ (Quart. journal of forestry. Apr. 1931). — 8. Новый прием культуры леса (Der deutsche Forstwirt. Mai. 1931) . . . 286

IV. Смесъ.

Изобретения: 1. Прибор Аверкиева для определения возраста личинки майского хруща. — 2. Плотовязальная машина Персидского 288-289
Посадочный материал дендрологического питомника (в Раифе), поступающий в продажу 290

I. QOMUMI—SƏJASI BYLEK.

Ja. G. KOSTYCYK.

TATARSTAN SOTSIALIZM TƏZELEŞENƏ 11 JLB.

„Oktoabr revolyutsiası milli qsqnqlarını sterep, xalqların yz ara seylonqlaren tene tamarnan yzgeritke, iskedon kilgen milli doşmannqlarğa cık qujda hem millatlərge yz ara jerdemneşep jəşərgə kiñ jıl açtı. Şunıñ blen urıs proletariatsı Rosiədə gne tygel, nalki Azia, Javropadaq cıt il proletariatsı arasında da xur şanıs qazandı. Her millatnen yzeme ajram dəylət bulıp, yz başına jəşəy xoquqı xnen milli programında tep nigez urnıñ ala“.

I. Stalin.

Tatarstan Sotsial Sovitlar Cəmhiriäte tēzely, proletariatsı revolyutsiasınen bik kyp tērle millätle, mädəni hem iqtisadi jaqtan artta qaloqan ber ildäge zur unşqların sanalroğa tieş.

Monnan 11 jıl elek bēten Rosiä Başqarma Komititsı RSFSR da Aftonomiäle Tatarstan Sotsial Sovitlar Cəmhiriäte tēzy turnda V. I. Lenin hem I. Kalinin qullar blen dikrit cıjardı.

Tatarstannı yz başına kēn kiryce ber dēylət itep iqlan ity, V. I. Lenin cıtkēlegendäge proletariatsı partiasınen programın eşkē aşırın kirsätē. Milli mäs'ələdē iptāş Lenin 20 jıllar bujına un hem „sul“ oppor-tunislar blen tuqtausız kērāş alıp varıp, millätlärnen yz başlarına kēn kiry, yzlärnē ajram dēylət tēzy xoquqların bilgeley jaqında tordı.

Proletariatsı, burzuazianen iqtisadi hem səjasi nigzen cımerēp yz diktaturasın tēzēgēnnēn son, intrnatsional brdēmktēn cıpp tērle milli qsqnqlar, milli tarqlar blen bik nıq kērāş alıp bara. Mnē proletariatsın şul eşē arqasında elkke patşa Rosiäsenēn izlgēn, qsqloqan xalqlar yz başlarına azat kēn ity xoquqn alıp ber-brsenē bulışa hem yzlärnen iqtisadi, səjasi, mädəni arttalqların tiz gne atery jılnda ber-brsenē tuqannıq jardəme kirsätē başladılar.

Elkke Rosiədə jəşəyce 170 milion xalqnıñ 100 millionnan artıqıraq urıs millätēnē başqa bulıp, „cıt xalqlar“ isme blen

jərtelələr ide. Rosiədə xəkymət başında torucı millät bulıp sanaloqan vilikorus xzmət tēlärē, alpauıt hem kapitalislar tarafnnan izelēp, qsqblıp jəşəsələr, „cıt xalq“ xzmət tēlärē alardan ike eşē artıqıraq izelēp, sıjnıñ hem milli qsqnqlıqta tordılar. Rosiä patşalıqı alpauıt, kapitalis hem cirkəy faj-dalarē ecen kalanizatriq səjasatē tottı. Kyp millionnı xalq massasın yz qılnda bujsndırıp totu ecen patşa xəkymatē millätlär arasına doşmannıq salroğa trštı. Qsqloqan, izlgēn xalqlarğa milli azatlıq hem sıjnıñ kērāşlär jılnda brləşrgē irek qujmau ecen, ul ber millätne iknce millät estenē esterep (ursların jəhytlərge qarşı, poläklärne terek hem ermännərgē qarşı estery kvēk), yz qılndaqı mätbuqat, maktap hem cirkəylär jardəme blen jəhyt pogromnarı, ermən—terek kiselslärē jasattı. Patşa xəkymatē tatarlarğa qarata da şundıj uq milli doşmannıq səjasatē alıp bardı.

Patşa xəkymatē ber urnda utroqan tatar xalqnıñ administratsiä jaqnnan tērle gubir-nalarğa bylep, ul gubirnalarda aların azcılıq ber millät itep qaldırdı. Şunıñ arqasında elkke Qazan gubirnasında—31%, Samarda—11%, Smırdä—9%, Vätkedä—5%, Pırm-dä—5,5% tatar sanala ide. Patşa xəkymatē ajram gubirnalardaqı tatar xalqnı şulaj azcılıq itep qaldırıp, başqa millätlärnē alar estenē tuqtausız esterep tordı.

Milli qarşılıq, milli doşmannqlar taratu esndē patşa xəkymatēnen in zur qoralı hem jardəmcēsē. pravoslaviä cirkəyē buldı.

XVI nıy jöznen axrınan başlap Qazan tırəsndəge ölkələrdə bık kyp monastırılar tölde. XIX nıy jözde bık kyp dini uqu jortları (akadimıa, siminariä, iparxial hem dini məktəplər, misionirlar məktəbe hem kursları) cılərə salındı hem tatarların pravoslaviä dinenä kycery öcen ajrım misionirlar ştatı tölde. Bu misionirlar, tatar tındə urıs dine taratu, tatarların aqca hem başqa matirial yardımner blən qzqtırıp, cuqndırı hem cuqnoqan tatarların, mėsman tatarlarqa qarşı östery jılnda eşlədelər. Patşa xəkyməte ber jaqtan tatarlar arasında urıs dinen taratırqa trışsa, ikncedən yzenen bşancı tajanı bş buloqan riaksiöcən mėsman ruxanılarna da hər vaqt yardım itep tordı.

Rosıadəge fiodal—burzuaziä monarxiäse ilnen eşləp cıqaru köclərən kytärygä qarşı səjasət alıp barıp, Rosiäne iqtisadi jaqtan qomumən artta qaldırsa, urıs bulmaqan xalqlar jəsi toroqan ölkələrdə bu səjasət taqın da köclə qujılıp, alarnıñ iqtisadi hem mädəni yslərəne zur kirtə buldı.

Mnə Fıvral' rıvolytsiäse aldınan Samar, Nizni, Kurski gubirnalarnıñ promıjşlınosı 41—42 million sumnıq nəsə eşləp cıqarsa, Qazan gubirnasındaqı promıjşlınosı barı 12 million sumnıq qna tauar cıtıştəre ide. Timer jıllarnıñ ozınboqı jaqınan Qazan gubirnası, Rosiänen Javropa öleşindəge 51 gubirnadın in soqıq urında tordı. Aul xucalboqıñ kytäry eşndə tatar krästiännənənə zur qıbıñqlar qujılıp kilde. Patşa xəkyməte tatar krästiännənən, elek zamanardan başlap uq, su hem zur jıllardan jraq toroqan nacı, unajısbz urnnarıqa qudı. Tatarlar qılınan tartıp alnoqan jaxşı cırlər monastır, alpaut hem kycer kilgən urslarqa birlələr ide. Şular nətıcəsndə tatar krästiännənənən xucalboqı ikstinsif rəy-estə alıp barılıp, jəşlcə urtu hem baqca-çılıq eşləre alar arasında bətnnəj taralmadı. Su hem timer jıllardan jraq utıru səvəplə tatar krästiännənə ike arada aşlıq cıbp jeyce bəjlar qılınə təstələr. Tatar krästiännənənən çire, urta xisap blən, urıs krästiännənənən 20% kim ide. Tatar krästiän xucalboqıñ kilere, urıs krästiän xucalboqı kilernnən hər vaqt kyp kim bulıp kilde. Rosıadəge dāylət vıası, cirkəy hem mėsman ruxanılār, tatar krästiännənənən aqartırqa trışmadılar. Alpaut, fabrikant, pop, mulla, səydəgər hem kulaklar tatar krästiäne xisabınan, yzlərəne kybrək fajda alıp qalırqa trıştılar.

Kapitalizm ysye blən bık qılılıp qaloqan tatar krästiän xucalboqı kytärelgə jıl kyrimi, bətnnəj bəlgınnkə təşep, promıjşlınosı

yzəklərəne (Donbas, Liningrat, Məskəy, Ural h. b.) arzannı eş köce bırep kilde. Aulılarda qaranqıblıq, nadannıq nıq xəkm sərde.

Tatar eşclərənen xale də şınnan jaxşı tygel ide. Tatar prolitariatı bık tarqau jəşetely blən brgə, urıs fabrik-zavot xucalār tarafınan, arzannı eş köce urında, bləm hem kvalifikatsiä kirək bulmaqan in aubr, qatı eşlərgə qullanıldı. Şınnıqtan tatarlar arasında tokar, slısar, ilıktro-tıxnık kvek kvalifikatsiäse eşclər bık az, inşinir-tıxnıklar isə bətnnəj juq ide.

Mädəniät yzəge buloqan şəhərləne Rosiä patşalboqı, urıslarırqa trıştı. Misal öcen Tatarstan cömhyriätin alıp qarasaq, andaqı aul xalqı arasında tatarlar—54%, urıslar—37% bulıp, şəhərlərdə isə tatarlar barı—17%, urıslar—77% buloqanın kyrbəz.

Patşa xəkyməte tatar xalqının mädəni yseğənə tuqtasız qomacaulap, anı tuqtatıp kilde. 125 jılqı univirsitit hem başqa juqar, urta məktəplərə bulı səvəplə Qazan ber zur mädəniät yzəge bulıp torsa da, bu məktəplər tatarların mädəni yseğənə hic ber yardım itmi, kiresnə, anı tuqtatıp qna tordılar. Tatarlar univirsitit hem başqa juqar məktəplərgə almadılar. 1916 nıy jılda Qazan univirsititında mnə, ere səydəgər hem promıjşlınosı xucalārın bəlalār buloqan ber nıca gıne tatar studintı bar ide. Qazanda urıslarırqa jynəleşə tota toroqan tatar ucıtlılr şkolası blən krəşen-tatar dini məktəbən isəpləməgəndə tatarlar öcen aqlıqan urta hem urtadan tybən ber məktəp tə juq ide.

Patşa xəkymətenen an-blən taratu səjə-səndəge turıbsızılarnı acıyraq kyrsəty öcen, elkke Qazan gubirnasındaqı məktəplər cılərə turndaqı 1916 nıy jıloqı, tybən-dəge, statistika matirialların qarap uzaroqı kirək:

Millətlər isme	Ministrivo məktəplərə	Zimstvo məktəplərə	Cirkəy-prıvot məktəplərə	Juqar tıp bəjlan-çıl məktəplər	Urtə məktəplər	Juqar məktəplər
Urıslar	383	531	188	22	21	3
Vaq millətlər	33	29	21	—	—	—
Tatarlar	19	16	—	—	—	—

Juqarındaqı sannardan urıslar öcen barıboqı 1148, - vaq millətlər öcen 89, tatarlar öcen 35 məktəp buloqanın kyrbəz. Şulaj

itəp patşa xəkyməte vaqında 1 million jarım sandaqı tatar xalqı öcen, barı 35 məktəp buloqan bulıp cıqal

Kypcelegə uqtıucılardan qıbarət, az qna sannı, tatar uqtımsılārı ul vaqta bık qılılıp, hər vaqt ezərıklənəp tordılar.

Rosıadəge Fıvral' rıvolytsiäse milli məs'ələne xəl itməde, kiresnə anı butap, tuqtatıp qna qaldırdı. Fıvral' könnərndə, Liningrat prolitariatı blən patşa gvardiäse arasındaqı suqışlar tuqtap cıtər cıtmas, patşa dāylət dumasında utırucı ere promıjşlınosı burzuaziäse, mıñşivik hem isirlar yardımə blən „sotsialis“ Kirinski qul astında vaqtı xəkymət təzdelər.

Ere promıjşlınosı hem bankı kapitalıslar fajdasın kyzətyce bu xəkymət, eşclər sıjnfı hem jarıb-urta xälle krästiännənən öcen ber nəsə də eşləməde hem eşlərgə də tılməde. Şulaj uq Rosiä patşalboqı tarafınan izələp kilgən millətlərgə ul, ber nındı də ırknnək, azatlıq bırməde. Vaqtı xəkymət, bu eşlərgə bətnnəj kire bularaq, jana cırlər, jana xalqlar alı hem dənja bazarına cıbp arzannı cımal, arzannı eş köce tabı öcen, dənja suqışın dāyam iterrgə trıştı, şınar soıuz dāylətlərdən bık zur zəjom (burıç) nar aldı. 1917 nıy jılda başlanoqan milli azatlıq xərəkətenə Kirinski xəkyməte bık nıq qarşı torıp, anı bastıra kilde. Dənja impıriyalizminıñ agıntılr buloqan mıñşiviklar, Kirinskiñ bu konsirtında bık zur urıñ tottılar. Kirinski blən ber kompaniädə toroqan mıñşiviklar, bolşivizm blən qatı kərəşep, izlgən xalqların milli ajrımıq alı jılndaqı xərəkətlərən qoral köce blən bastıra bardılar.

Bu eşlər, vaqtı xəkymətnen milli məs'ələne ber vaqta də cış almajacaqın, izlgən millət xzmət ilələrenə bık acıq kyrsəttələr. Izlgən millətləne ırknnkə cıqaru öcen kırıkle şartılrnı, barı, Oktəbr rıvolytsiäse gıne tudırdı. Eşclər sıjnfı partıäse xəkymətnə yz qılınə alunıñ bıncə könnən yk, milli programıñ tormışqa krtə başladı.

Oktəbrdən son ioqlan qılnoqan „xzmət iäse hem ıksploatatsiä jasalucı xalqın xocuqlar turndaqı dikloratsiä“ də tybəndəge syzlər jazıloqan ide: „xəkymətnə kadit burzuaziäse qılınə bırgən. Fıvral' rıvolytsiäsnən sonıqı impıriyalizm corında, elkke patşalıqın millətləne ber-brse blən aqltan-acıq talaştıru səjasətə, Rosıadəge xalqlarqa qurıq qatış bşancsızbq totu hem juq-barıq bəjlanı, provokatsiä taratu eşlərenə alması. Xalqların azatlıq hem tıgzlege turndaqı tərle matur syzlər blən qaplanıp torucı, bu səjasət arqasında milli doşmannıq köcəjep, xalqların ber-brsenə bşancılār kıməde. Bu

jaloqan, bşancsızbq hem bəjlənəş, provokatıslər tudıra toroqan, xurılıq səjasətə cık qujıp, xəzrdən yk anı Rosiä xalqlar arasında, tılb bşancı tudıra toroqan acıq, turı ber səjasətə almasırtırıqı kırık“ cıelə.

Taqın şul uq dikloratsiädə „şındı bşancılıq səjasətə arqasında qna Rosiä xalqlar arasında turı, nıq soıuz təzərgə məmkin, şul soıuz qna Rosiä eşce-krästiännənən, burzuaziänen tərle doşmannıq cıqlarına qarşı tora alılıq, ber rıvolytsiä köcenə bıləstərə alır“ dıp kyrsətelə.

1917 nıy jılın inındə cıbloqan Sovıtlar sıjıbz, Rosıadəge xalqların yzlərəne ajrım torı xoquqların bılğeləde. Şul uq jılın oktıbrndə cıbloqan II nıy Sovıtlar sıjıbz, Rosiä xalqların bu xoquqın acıq hem qatı itep nıqtı. Juqarında kyrsətlgən dikloratsiädə, „şıñ sıjılarnı qərarların tormışqa aşırı öcen Xalq Komısların Sovıtı, yzenen Rosıadəge millətlər məs'ələndə tıp nıgzə itep, tybəndəge eşləne bılğeləde“ dıp əjtelə:

1. Rosıadəge xalqların tıgzlege hem ecke eşləndə yzləncə ajrım eş ityləre.
2. Rosiä xalqların ajrılıp, ajrım dāylət təzəp, yz başlārına kən ity xoquqlar.
3. Bətn milli hem milli-dini buloqan östnnək hem qsnıqların ıstery.
4. Rosiä cırndəge azatlıq millət hem ətnografıä tərkmnənən ırkən ysyləre“ bılğelənə.

Tatar dāylət təzy məs'ələse 1917—1918 nıy jılarda Sovit xəkymətenen yzək organlarında qaraldı. Şın nətıcəsndə, 1918 nıy jılın martında tatar-başqırt cömhyriətlərə təzely turnda dikrit cıbp, şul uq jılın oktıbrndə anıñ ucıritılnı sobranıäse cıbloqı bılğeləndə.

Tatar-başqırtlar öcen aptonomiäse ajrım ber dāylət təzyne prinsıpiäl xəl itkən bu dikrit, grazdannar suqış başlanıp, tatar-başqırt cömhyriäte öcen bılğeləngən urnnarın aq gvardiələr qılndaqı suqış frontına əjlənə səvəplə, tormışqa krtiməde. Ləkin tşqı hem ecke kontr-rıvolytsiä, prolitariat rıvolytsiäsen qanoqı batırıp, xalqların sıjnfı hem milli soıuzların cımerə almadı. 10 mınərca tatar xzmət tələrə Qzıl armıə saflarına krep, Rosiä prolitariatı blən bıkta, yzlərəne azatlıq suqışıp aldılar. Qzıl armıənən qəharmannarca kərəşep, doşmannarın cınyennən son Sovit xəkymətenen ecke hem tşqı xələ nıqıoqac, tatarlarqa aptonomiä bıry məs'ələse janadan kən tərıbənə qujıldı. RSFSR Yzak Başqarma Komititı hem Xalq Komısların Sovıtın 1920 nıy jıl, 25 nıy majda cıqaroqan dikritı

elkə Qazan gubirnası çirə blən Smær, Ufa, Vətə gubirnalərənən ber öleşndə Af-tonomise Tatar Sotsial Sovitlar Çemhyriäte tözelyne iqlan itte. Şul jlnn 25 nce iynndə Qazan qubirna Başqarma Komititi, tantanab rəyestə, yzenen vlaşn jana tözlgən Tatar Sotsial Sovitlar Çemhyriätenen rivo-lytsia komititəna tapşrdə.

„1924 nce jıl statistikası bujnca Tatarstan çemhyriätndə 2 891 799 kşe xisaplanə. Bu san, bəten SSSR daqı xalqnın 1/46 öleşen, RSFSR daqı xalqnın 1/35 öleşen təşkil itə.

Tatarstan xalqnın 92% b, jiki 2 659 361 kşese aubllarda toralar. Şəhər xalqı anda nər 232 438 kşe jiki 8% qna isəplənə. Tatarstandaqı bəten xalqnın 51,1% b tatarlar, 40,9% b urslar, 4,7% b cuaslar, 1,3% b muqş (mordvalar), 0,8% b arlar, 0,5% cirmşlər həm 0,7% b başqa millətlərdən qıbarət dip kyrsətelə¹⁾.

Şuş uzqan 11 jıl eendəgə sotsializm tözələşndə, Tatarstan çemhyriäte zur unşqlar qazandə. İmpirializm həm grəzdannar suqısnan son bik qaşşap, tuzıp qalojan Tatarstan xuçalboynın, 1921—22 nce jloq qatı aqlota təmam taraluın isəpkə alqanda, bu unşqlar taqı da zurraq kyrenələr.

Ci mal çitşməy səwəple Tatarstannın (tire, sabın, tuqu prombışlnnoslar kək aulı xuçalboqı produktların yzgərtəp eşləyən qıbarət) prombışlnnosı, ul jllarda təkənnən təşə nərəp, anın tēp byllərndə nərşə eşləp qıaru 80—90% laroja qədər kimede.

Tatarstan aulı xuçalboqı bu vaqıtta bətnəy tarqaulıqqa kilde. 1922 nce jlda arş həm saban aşıqların cəylek məjdən, 1916 nce jloq kimetlgən cəyiklərgə qarajanda, 60% kimede. Ere mygzle xəjvannar 50% kimede, vaq xəjvannar isə, taqı da kyberək btteləz. 1921 nce jlda Tatarstannın bəten aşıbq produksiasə, 1909 nce jlnn 3,9% qədər gno vultə. 1921 nce jlda anda, bər dı-sətinədən bəten arş unş 2 pot, solş unş 1,3 pot alndə. İlnen iqtisatnda zur qna urın totuc kustar prombışlnnosı da bik qşldə²⁾.

Tatarstan çemhyriätenen bnce jllarnda anın xuçalboqı mne şundıy bər tarqau xəldə ide. Tatarstan xuçalboqı bər, xəkymət həm xzmət iolərenen qəharmannərca trşqlar həm Rosia prolitariatınən aktif jərdəmə ar-

qasnda qna, az bər vaqt eendə şundıy aubrlqların ytep, normal juloja başa alndə.

Aşbq qaldqların tizrək stery öcen, yzək xəkymət Tatarstanqa başqa rajonnardan bik kyp orlıq ktrde. Tatarstanqa 1921 nce jlda 1 770 000 pot cəylek arş, 1922 nce jlda 4 118 000 pot cəylek saban aşıbq həm 852 000 pot arş cit rajonnardan ktrde. Tybən xəllə krəstinnərgə annan sonıy jllarda da jərdəm kyrsətelə vərldə. 1923 nce jlda alaroja 2 million pottan artıqraq, 1924 nce jlda 2 million pot camas saban həm arş cəylege taratldə. Cəylek məjdən kınəy, aşıbq unşın kytəry jılndaon kərəşnən nətiçələrə bik tiz kyrdələr. 1927 nce jlda cəylek məjdən suqışqa qədər bulojannan artıy həm eş xəjvannar, mygzle xəjvannar, aulı xuçalboqı maşinalarınən sanı bik kyp yste. Xalq xuçalboqı toroqzu blən bərgə, Tatarstan xəkyməte, urş həm tatar krəstian xuçalqlar arasındaqı Rosia patşalboynın jəz jllar bujnca alıp barojan urşlartıru səjasetinnən qalojan, ajrmanı stery jılnda bik zur eş kyrdə. Tatar krəstian xuçalqlarınən urşlaroja qarajanda az çirə bulular, çirlərenen nacarlboqı həm pənnək bolnqlarınən bətnəy juqlboqı, tatar həm başqa vaq millət (cuas, muqş h. b.) xuçalqların, xuçalqı həm mədəniət eşlərndə alqı tartı kirekləgen kiterəp qıardə.

Bu jılndaqı jərdəm, başlap, çir tēzy eşlərə, kridit həm nalok səjasetlərə həm dəylət çirlərenə kycery kək eşlər blən ytəldə. Şuş səjaset arqasnda, tatar xuçalqlar blən urş xuçalqlarınən kilere arasndaqı ajrma jldan jıl kimep, kcerəjə vərldə. Tatarstan aulı xuçalboqı kytəry eşənə xəkymət hər iyl səjən bik zur sumada aqca krtə kilde. Bu aqcalar ajrım jllaroja tybəndəgəcə bylenələr:¹⁾

J l l a r	Mən sum xisaplanca	Prosent isəpnca
1927—28	4 606,0	100
1928—29	7 263,0	157,6
1929—30	17 413,7	378,1
1930—31	52 284,2	1 135,1

Tatarstandaqı individual siktör xuçalqnın ysye blən bər rəttən, sotsializm siktör bulojan kolxoz həm sovxozlarnın da bik nıq yskənən kyrbəz.

¹⁾ Tatarstan sotsializm tözələşən 10 jlb. Tatizdat 1930 j. 11 nce bit.

Sovxoz çirlərenen ysye tybəndəgə sannardan kyrenə:¹⁾

Jllar (1 nce qılvardaqı isəp bujnca)	Bəten çirlərenen gıktar sanı	Ysy prosentı (1922 nce jln 100% qa isəpləp)
1922	11 819	100
1923	23 623	200
1927	25 794	218
1929	30 721	254
1930	42 162	354

Sovxoz çirlərenen artıy blən bərgə, alarnın cəy məjdən həm eş xəjvannarınən sanı da bik nıq ysep nərə. Şulaj uq jərlı-urta xəllə xuçalqlaroja jərdəm ity həm alarnı kolxozlartıru eşndə də sovxozlar bik zur urın totalar.

Bəten Sojuz xalq xuçalboqı ysye blən, Tatarstan prombışlnnosınən da bik nıq kyrbəz, kəcəy barojanın kyrbəz. Aşbq vtənnən son fabrik-zavotlarda iske eşe kadrlar kire qajttı həm alaroja jana kəclər qşldə. Tatarstan prombışlnnosın toroqzu corın 1926—27 nce jlda təmam vultə dip isəplərgə kirek. 1924—25 nce jldan son Tatarstandaqı prombışlnnosı bik qzılıq blən ysep nərə. Andaqı sinz prombışlnnosınən bəten (volovoj) produksiasenən sumas tybəndəgə sannardan kyrenə:²⁾

1924—25 nce jlda	40 868 000 sum
1925—26 " "	59 079 000 "
1926—27 " "	68 817 000 "
1927—28 " "	79 121 000 "
1928—29 " "	113 830 000 "

Tatarstan prombışlnnosınən, yz əjlənəş sumas bulmau həm ci malnə totqarsız çitşterəp toru eşndə cit rajonnarqa qarap, alaroja bəjlənşle bulıp toru, anın ysye, janaru həm kınəyənə zur qomacaulıq jəsbj. Mne şul unajszlıqlaroja qaramastan, Tatarstan prombışlnnosı bik nıq ysep nıqəndə həm yzenen iske çihaz-qorallarn da bər qədər janarttı. Şuş vaqt eendə Tatarstanda bər nıca jana pritprietiə tözəlep eşkə başladə. Prombışlnnos ysye blən, prolitariat sanı həm anın tatarlar öleşə də bik kyp artıy, şunın blən bərgə eşcelənnən rial xzmət xaqıar da kytərldə.

Tatarstan çemhyriäte yzenen 12 nce jlbna krgən vaqıtta, prombışlnnosqa rikonstruksia jəsau, aulnı kolliktiflartıru həm milli prolitariat mədəniətən kytəry eşlərndə zur unş-
¹⁾ Şunda uq.
²⁾ Tatarstan çemhyriätenen 10 jlb. Çitəbq. 3 nce bit.

lıqlar qazandə. Uzqan toroqzu corında Tatarstan prombışlnnosı, iske pritprietiəne kınəy jılı blən yskən bulsa, sonıy jllaroja inde, anda, mix fabriklar (mix kombinatı), fanir həm taqta jaru zavotlar, silikat zavotlar kək kyp knə jana zavotlar tözəlep eşkə başladılar. 1931 nce jlda prombışlnnos produksiasenən kyləmə 1927—28 nce jldaqıdan 2 jərm öleş arttı. Bıj jllqnın başnda prombışlnnos produksiasə 108,5 million sumıq bulsa, 1931 nce jlda ul 278 million sum sumasına çitərgə tieş dip xisaplanə. Prombışlnnos produksiasenən kyləmə ysye blən bərgə, anın səjfatı jaxşılana, yzenə tēzy bəjəse tybənəy həm xzmətnen nərşə eşləp qıaru kəcə artı nərə.

Tatarstannın yzndə ci mal həm inirgic kilere (gips, bitum, gudron, slans məqdən-nərə, urman h. b.) bulub, Ural—Kuznitski kombinatınən tur təsire həm Kama-Volgstroj salu məsələlərə, anın prombışlnnosı öcen mona qədər hic kyrməgən kın jıl acalar. Şuş jıl eendə Qazannın rajon jloq-liktr yzəgə (tipoliktosintral) eşkə başlap, 1932 nce jlda Qazan şəhər iliktr stansası salınp tēp eşkə kresgə tieşlə. Volga-Kama jloqların öcen paroxot, kimə, nər-zalar jəsau, alarnı tēzy həm port kirek-jarqlar xəzrləy öcen, xəzrgə kəndə Qazan janndaqı „Krasnıj Mitallı“ zavotı tēstəlep salına həm janadan qorallandırıla.

Jaqın kiləçkə Tatarstanda ximic həm mitaldan nərşə eşləy prombışlnnoslar tēzərgə uylanıla. 1932 nce jlda Qazanda viskos fabrigı, Kama Tamaqında simint-kislota-aşlamalar kombinatı tēzy. Şypşylinskidaqı bitum (asfalt h. b.) zavotın salıp stery, azot aşlamalar xəzrlı toroqan zavot salu eşlərə bilgelənə. Annan son jazu maşinalar fabrigı blən „Krasnıj Put“ zavotına rikonstruksia jəsarəq isəplənə. Şulaj uq tēslə mitallar qıju, iliktr əsbəplər xəzrləy həm dinamə tēzələş zavotlar toroqzu, aqac nərşələrə eşləy prombışlnnosın kınəy tēp, aqac eşləy kombinatı salu eşlərə bilgelənə.

Tatarstan prombışlnnosınən ysye, anın prolitariat kadrlar bik nıq artırdı. Tatarstan fabrik-zavotlar mne 5 jllqnın başnda 18 mən qədər eşe totqan bulsalar, xəzrgə kəndə alarda 30 mən qədər eşe xisaplanə. Annan son tatarlardan eşclər xəzrləy, eşclər çitşterə eşe də Tatarstanda xəzər zur unşqlar birde.

Tatarstan eşclər arasında tatarlar sanı 1921 nce jlda 15,5%, 1925 jlda 19,9%, 1927 nce jlda 26,1% bulıp, 1930 nce jlda 33—34% qa çitkənən kyrbəz. 1927—28 nce jlda tatar eşclər 2000 kşe xisaplanısalər,

¹⁾ Sovitlar Tatarstannın 10 jllıqı. Qazan, Tatizdat, 1930 jıl.

²⁾ Bu sannar Tatarstan 10 jllıqına jəzıqlan çitərtən alndələr. Tatizdat, 1930 nce jıl.